

הניצחון של חמאס, הדילמה של ישראל

מרק הלר

דילמה: מצב המחייב בחירה בין שתי חלופות, שתיהן בלתי רצויות באותה המידה.

תגובתם המידית של מרבית המשקיפים הזרים לניצחונה המפתיע של תנועת חמאס בבחירות לאסיפה המחוקקת הפלסטינית התמצתה בשאלה, מה צפוי לקרות כעת לתהליך השלום הישראלי-פלסטיני. ואולם בעבור ישראל שאלה זו היא אחת השאלות הפחות רלוונטיות בין השאלות הרבות שעלו עם פריצת הדרך הפוליטית של חמאס. במקום ספקולציות בדבר עתידו של תהליך שלום שישראל אינה עוסקת בו, היא תתמקד בדילמה שניצחון חמאס בבחירות הציב לכאורה לפניה: האם ראוי להשלים עם בחירתה של החמאס, בלא שינוי מהותי באופייה, ולקבלה כבר-שיח לגיטימי (ובכך לעודד את האזור והעולם לקבלה) או להיזקק לאמצעים, העלולים לערער את הלגיטימיות שלה-עצמה באזור ובזירה הבינלאומית

מול ישראל עומד עכשיו יריב פלסטיני, שבניגוד לקודמו – הפת"ח – אינו מגלה נכונות כלשהי לרכך את השפה שבה הוא מתאר את מטרותיו הסופית – חיסול ישראל – או את האמצעים שבהם הוא ינקוט כדי להשיג את המטרה, ובכלל זה טרור. החלופה הלא-רצויה הראשונה העומדת לפני ישראל – להודות באפשרות שחמאס, בעקבות ניצחונה האלקטוראלי, תוכל לפעול כשחקן לגיטימי בזירה האזורית והבינלאומית של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בלי לשנות בגלוי את מטרותיה ושיטותיה המוצהרות.

כדי לשלול את החלופה הזאת חייבת ישראל לאלץ את חמאס לאחד מן השניים: או להיכשל, ובכך לאבד את תמיכת העם הפלסטיני, או להשתנות (על מנת למנוע כשלון) ובכך להפוך לבר שיח שישראל תוכל

שכן אפילו אם היתה מנצחת, לא היו לה רצון או סמכות לחצות את קו הוויתורים שסומן בעבר. זאת ועוד, יכולתה של פת"ח להתגמש הייתה מחושקת עוד יותר על ידי חמאס מחוזקת שמשתתפת באופן מלא במוסדות הפוליטיים הפלסטיניים – תסריט שכן נצפה ע"י מרבית הפרשנים. במילים אחרות, לא היה תהליך שלום לפני הבחירות ולא היה צפוי שיהיה כזה אחריהן. סדר היום הצפוי לתקופה שאחרי הבחירות לא התמקד בעשיית שלום אלא בניהול הסכסוך, ומבחינה זו ניצחון החמאס לא משנה דבר.

מה שאכן משתנה עם עליית חמאס לשלטון הוא אופיו ודמותו של השחקן המוביל בצד הפלסטיני, מה שלמעשה מפשט, באופן אירוני, את האתגר של ניהול הסכסוך.

כבר לפני הבחירות לאסיפה המחוקקת, תהליך השלום לא היה הרבה יותר מאשר פיקציה משפטית. אף שהתהליך לא נקבר רשמית ושום צד לא ביטל בגלוי אף אחד ממסמכי היסוד שלו – הצהרת העקרונות והסכמיה הנלווים (אוסלו) או "מפת הדרכים" מיסודו של ה"קוורטט" – התהליך נמצא בהקפאה מוחלטת מאז סיום שיחות טאבה בראשית שנת 2001. לפני שנודעו תוצאות הבחירות בשטחים הפלסטיניים כבר רווחה בישראל הדעה שאין סיכוי להחיות מחדש את התהליך המדיני בעתיד הנראה לעין. לכן אין זה משנה הרבה שהפת"ח הפסידה בבחירות,

ד"ר מרק הלר, חוקר בכיר ומנהל המחקר, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

לקבלו כלגיטימי. אלא שהפעולה היעילה ביותר שתוכל ישראל לנקוט כדי לגרום לאחת משתי התוצאות האלה, היא הפסקת כל קשר עם הרשות הפלסטינית שבשליטת חמאס והפסקת העברת סיוע כלשהו אליה. צעדים אלה יקשו על חמאס ואולי ימנעו ממנה כל אפשרות לממש את הבטחותיה לשפר את תפקוד השלטון הפלסטיני, ובייחוד לספק ביטחון ציבורי ורווחה לתושבים. הבעיה היא, שאם ישראל תצליח בכך, ה"הצלחה" הזאת תהפוך לה לרועץ: ישראל תואשם בכך שמדיניותה הגבירה את הסבל ואת העוני בקרב האוכלוסייה הפלסטינית. התוצאה הלא-רצויה הזאת הקרן השנייה של הדילמה שעמה צריכה ישראל להתמודד.

בעיה זו, אגב, רובצת לפתחן של עוד ממשלות שהכריזו על חמאס כארגון טרור ולכן התפתו משקיפים זרים, מיד לאחר הבחירות ברשות הפלסטינית, לקוות שחמאס עצמה תפתור להם את הבעיה על ידי התמתנות מרצון. תקווה זו עוגנה בתזה לפיה המציאות השלטונית כופה על תנועות פוליטיות להתנהג באחריות אפילו הן בעלות אידיאולוגיה קיצונית ששורשיה עמוקים. אין להוציא מכלל אפשרות התפתחות כזאת גם במקרה של חמאס, כפי שמצביעות הצהרות אחדות של דוברים שניסו לאחר הניצחון בבחירות לעצב לארגונים דימוי מאיים פחות. מצד שני, התפתחות כזאת אינה בלתי נמנעת בהכרח, כפי שמוכיחים ההיסטוריה של המהפכה האיראנית, המשטר האסלאמיסטי בסודאן ומשטר הטאליבן באפגניסטן. ואפילו אם תתפתח מטמורפוזה היפותטית זו, יעבור זמן רב עד שיהיה אפשר לזהות שינוי אמיתי בתפיסה. עד שתהליך כזה יבשיל, ישראל לא תרצה

ולא תוכל לנקוט מדיניות של "שב ואל תעשה". באין ראיות שההפך הוא הנכון, הנחת העבודה של קברניטי ישראל תהייה, קרוב לוודאי, שהרשות הפלסטינית בהנהגת חמאס לא תשנה את עצמה בעתיד הנראה לעין בלי שישתנו משמעותית התנאים שידחפו וימריצו אותה להשתנות.

מאחר ולישראל יכולת מוגבלת לאלץ את חמאס להשתנות באופן ישיר, היא עשויה לנסות ולגרום לשינויים באופייה באמצעות לחצים עקיפים, כלומר באמצעות ניסיון לשכנע את דעת הקהל הפלסטינית. תיאורטית, מאמצים כאלה אפשר שיכללו תמריצים ולא רק סנקציות. למשל, ישראל יכולה לשקול הצעה לחידוש המשא ומתן המדיני בתנאי שחמאס תכיר בישראל, תאשר הסכמים קיימים, תתנער מן הטרור, תגנה אותו, ותפרק את מה שמכונה בישראל ובמפת הדרכים "תשתיות הטרור", כלומר את המיליציות החמושות שלה ושל ארגונים פלסטיניים אחרים. אף שחמאס עצמה התנגדה בעקיבות למשא ומתן עם ישראל, אפשר שהיא תיענה להצעה כזאת. ואולם הסיכוי לכך נראה קלוש היות שחמאס מתעקשת שפעולות כאלו ניתן לשקול, אם בכלל, רק לאחר שישאל תיענה לרשימת תנאים מחמירים של חמאס. לעומת זאת, להצעה כזאת של ישראל יש סיכוי לעורר

הנשיא מחמוד עבאס וראש הממשלה איסמעיל הניה

לחץ ציבורי שידחוף למתינות כלשהי. אפשרות אחרת שישראל עשויה לשקול היא לעקוף את חמאס ולהציע לנהל משא ומתן ישיר עם הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף), שבו עדיין שולט ארגון הפת"ח ושהיה ברה"שיח הפלסטיני הרשמי בסיבובים הקודמים של המשא ומתן. או שישראל תציע משא ומתן עם מחמוד עבאס (אבו מאזן), שהוא עדיין רשמית הממונה על ענייני חוץ וביטחון ברשות הפלסטינית בתוקף תפקידו כנשיא הנבחר של הרשות. אך גם אם תסכים חמאס לא לצאת נגד מהלך מדיני כזה, מטעמים של גמישות טקטית, ישרת המהלך את יעדה של ישראל רק אם אכן יושג הסכם שיהיה מקובל גם על ישראל וגם על חלק גדול דיו של הציבור הפלסטיני ויאליץ את חמאס לקבל הסכם זה או לפנות את מרכז הזירה הפוליטית. סיבוב נוסף של משא ומתן עקר רק יעמיק את הסלידה מיריביה של חמאס, בעוד חמאס לא תיפגע ואף תתחזק בנחישותה האידאולוגית. לפיכך מאזן השיקולים נוטה לכיוון המסקנה שאין לישראל אינטרס לנהל משא ומתן עם כל גוף פלסטיני חוץ מהנציגות המוסמכת, שכרגע היא חמאס.

אין זה מפתיע אפוא שמרבית ההצעות לשנות את חמאס התמקדו באמצעי לחץ שיקשו עליה לשלוט, בייחוד חרם דיפלומטי וכלכלי על הרשות הפלסטינית. ישראל כבר הפעילה מרכיבים של חרם כזה מיד עם היוודע תוצאות הבחירות למועצה המחוקקת כשהחליטה לעכב את העברת כספי המסים והמכסים שהיא גובה בעבור הרשות ולהגביל או לעכב לפרקי זמן את תנועת הסחורות דרך מעבר קרני. ישראל גם פתחה במשא לשכנוע מדינות אחרות להימנע מקשרים פוליטיים ומסיוע כספי לרשות פלסטינית

שבראשה עומד ארגון טרור, לפי הגדרת ממשלת ארצות-הברית והאיחוד האירופי. מהלכים אלה נעשו במסגרת ההיגיון של לחץ עקיף. הרשות הפלסטינית תלויה במקורות חוץ בשיעור של כמחצית מתקציבה השנתי, העומד על כ-שלושה מיליארד דולר, וסיוע

במדינות מוסלמיות כמו איראן ותורכיה, אלא גם ברוסיה ובדרום אפריקה. אשר לסיוע, אחדות מן המדינות התורמות, ובייחוד האיחוד האירופי וארצות-הברית, כבר הודיעו כי כינון ממשלת חמאס בהחלט ישפיע על הסיוע הרשמי שהן מגישות לרשות

זמנית להשיג סיוע ישיר מוגבר ממקורות אחרים בנוסף על המדינות שתרמו עד כה – איראן או יצרניות נפט ערביות כמו ערב הסעודית. לפיכך יש סיכוי דל לכך שישראל, גם אם תוסיף להחזיק בכספי המסים של הרשות הפלסטינית, תוכל להוביל מערכה בינלאומית יעילה של לחץ פיננסי על הפלסטינים, שתגבה מחמאס תוצאה פוליטית רצויה.

שנית, יתכן שכפיה כלכלית לא תצלח אפילו תהיה ברת-ביצוע. מובן שעצירה של העברת כספים אינה אמצעי הלחץ הכלכלי היחיד שישראל יכולה להפעיל. קיימת לפחות אפשרות היפותטית להפעיל אמצעים דרקוניים בהרבה, כמו מניעת אספקת חשמל, מים ודלק. תיאורטית יכולה ישראל לגרום לא רק למצוקה כלכלית קשה יותר בשטחים אלא גם לסבל עמוק ומתמשך. ואולם כפייה כזאת לא תוביל בהכרח ל"הצלחה" במובן של לחץ ציבורי ל"התיישר" עם ישראל שהשלטון לא יוכל לעמוד בפניו. היא עלולה באותה מידה להוביל גם לרדיקליזציה מוגברת של הציבור הפלסטיני או, לחילופין, להתמוטטות גמורה של הסדר הציבורי בשטחי הרשות, והתוצאה תהיה אנארכיה שלא תועיל בהכרח לקידום מטרותיה הביטחוניות והאחרות של ישראל.

שלישית (וחשובה ביותר), אין זה מתקבל על הדעת כלל שישראל תוכל לממש מדיניות כזאת, לא כל שכן להתמיד בה לאורך זמן. הסיבה היא, שהנורמות המקובלות כיום במערכת הבינלאומית וגם בישראל לא יתירו התנהגות כזאת, ודאי לא בהעדר פעילות טרור מסיבית של הפלסטינים נגד ישראל. אותן

בניגוד לדעה הרווחת, האילוצים המתנגשים שנוצרו עם ניצחון החמאס בבחירות לא יצרו מציאות פוליטית חדשה. עליית החמאס רק חידדה והעצימה את הדילמה שישראל נתונה בה לפחות מאז שנכשל המשא ומתן המדיני בשנת 2000

החוץ לנפש מגיע כעת לכ-500 דולר לשנה, כמעט מחצית מן התוצר המקומי הגולמי לנפש בגדה המערבית וברצועת עזה. חמאס עצמה אולי לא תיענה לביטויים הכספיים של התנגדות ישראלית או בינלאומית – אם כי דוברים אחדים של התנועה ביטאו כבר הבנה בצורך לשפר את הדימוי השלילי שדבק בה בעולם – אך ההנחה היא שקיצוץ סיוע החוץ יביא לידי כך שהרשות לא תוכל לשלם משכורות ולספק שירותים חברתיים וכלכליים, והתוצאה תהיה התמרמרות ציבורית שתיאלץ את חמאס להגדיר את עצמה מחדש במונחים שיהיו מקובלים

(אם כי האיחוד האירופי אישר תוספת "חרום" של עוד 140 מיליון דולר לממשלת המעבר של פת"ח לאחר הבחירות והעביר 78 מיליון אחרי מינויו של הקבינט החדש של חמאס), אך הן יפצו על קיצוץ הסיוע בתמיכה מוגברת בארגונים הבינלאומיים, בעמותות, ובגורמים אחרים המספקים "סיוע הומניטארי" בגדה המערבית וברצועת עזה. אם כך יהיו פני הדברים, ההשפעה של הפחתת הסיוע הרשמי והגברת הסיוע הבלתי רשמי על הכלכלה הפלסטינית, בסופו של חשבון, צפוי שתהיה זניחה. יתר על כן, יש סיכוי סביר שחמאס תצליח בו

יותר על ישראל ועל המדינות התורמות.

ואולם מכשולים רבים ניצבים על דרכה של הגישה הזאת. **הראשון** הוא, שהדבר לא בר-ביצוע. חזית דיפלומטית אחידה שתתנה כל מגע עם מנהיגי חמאס בכך שהארגון ישנה את אופיו, התפוררה עוד לפני שהתגבשה, כאשר מנהיגי חמאס קיבלו הזמנות רשמיות לבקר לא רק

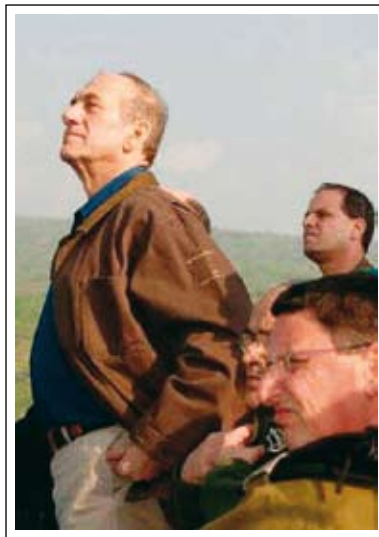
הנורמות מוזכרות בכל דיון על סנקציות כלכליות, והנימוק החזק ביותר נגד סנקציות הוא, שאין לגרום סבל לאוכלוסייה בגלל

ישראל תמשיך להתנהל בדרך שבה כבר החלה באוגוסט 2005, היינו לעקוף את הדילמה שבפניה היא ניצבת באמצעות צעדים חד-צדדיים

המעשים או מחדלים של מנהיגיה. לנימוק זה יש תוקף מובנה כאשר מדובר בממשלה שלא נבחרה באופן דמוקרטי והיא כופה את קיומה ואת מדיניותה על האוכלוסייה שאיננה בהכרח תומכת בה. ההנמקה הזאת מאבדת מתוקפה המוסרי כשהמקרה הוא של ממשלה – כמו זו שבראשות חמאס – שנבחרה בבחירות דמוקרטיות ומצעה ידוע וברור לציבור. וגם כך, אם לא יהיה איום ממשי ומשמעותי כמו למשל, מלחמה כוללת בהנהגת חמאס נגד ישראל, לא תוכל ישראל להצדיק בעיני אזרחיה ובעיני העולם מדיניות של הרעבת הפלסטינים כדי שייכנעו ויאלצו את חמאס להיכנע. ואפילו במצב קיצוני כזה, חומרת האיום תגרור ודאי פעולה נגדית צבאית נרחבת,

ולא מדיניות מכוונת של הרעבה ושל הרס אמצעי הקיום.

בניגוד לדעה הרווחת בארץ ובעולם, האילוצים המתנגשים שנוצרו עם ניצחון החמאס בבחירות לא יצרו מציאות פוליטית חדשה לגמרי. עליית החמאס לשלטון ברשות הפלסטינית רק חידדה והעצימה את הדילמה שישראל נתונה בה לפחות מאז שנכשל המשא ומתן המדיני ופרצה האינתיפאדה השנייה בשנת 2000. כבר בימי שלטון פת"ח תחת יאסר ערפאת לא יכלה ישראל לנהל אינטראקציה מועילה עם הפלסטינים, וכן היא לא יכלה לשנות את בר-השיח הפלסטיני בדרכים שיאפשרו אינטראקציה מועילה,

אף-על-פי שחזרה ונקטה מדי פעם בפעם אמצעי כפייה או ענישה כמו אלה שנשקלים או מיושמים כעת נגד חמאס. ישראל גם לא יכלה להשתמש באמצעים קיצוניים יותר בגלל המגבלות והאילוצים הפנימיים והבינלאומיים על התנהגותה. כשמצאה ישראל את עצמה נתונה בין קרני הדילמה, היא נקטה יותר ויותר אמצעים חד-צדדיים (הינתקות, גדר הפרדה, התבצרות בעמדות) שלא כווננו לחולל שינויים בפוליטיקה הפלסטינית אלא להגן על ישראל מפניה, תהינה ההתפתחויות ברשות אשר תהינה. ניצחון החמאס מעמיד את הדילמה הזאת בצורה חדשה יותר וישראל תתקשה עוד יותר לתמרן בין שתי החלופות.

מציאות היומיום תכפה על ישראל פעילות מפותלת ולא-עקבית שתכלול תיאום טכני ברמות הנמוכות עם פקידי הרשות הפלסטינית או הרשויות המקומיות. ואולם במונחים של אסטרטגיה רחבה יותר, חוסר היכולת לבחור בין החלופות המתנגשות, שנעשה דרמטי יותר עם עליית חמאס, מביא למסקנה שהתוצאה הצפויה ביותר של נצחונו של חמאס – אם לא יחול שינוי בלתי צפוי בעמדתה הבסיסית של התנועה – תהיה שישראל תמשיך בדרך שבה כבר החלה ללכת, היינו, לעקוף את הדילמה ולנהל את הסכסוך באמצעים חד-צדדיים.